

ÜÇÜNCÜ ABBASİ ASRINDA NESİR SANATI VE ÖNCÜLERİ

Art of the Prose and Representatives in the Third Abbasid Century

Nurullah YILMAZ*

Öz

Bu çalışmada, yaklaşık dört asırlık bir dönem kapsayan Abbasi medeniyetinin adeta bir yansıması olan nesir sanatı ele alınmıştır. Merkezi halifelik döneminden emirlikler ve devletçikler dönemine geçiş aşaması sayılabilecek Üçüncü Abbasi Asrı (334-447 h. / 945-1055 m.), klasik Arap nesir sanatının zirve yaptığı bir dönem olarak dikkat çekmektedir. Samaniler, Ziyâri'ler, Tâhirî'ler ve özellikle 60 yıl Bağdat merkezinde hüküm süren Buveyhîler gibi Fars kökenli emirliklerin bu dönemde siyaset sahnesinde yer alması edebî açıdan da Abbasi kültürüne zenginlik ve çeşitlilik katmıştır. Çünkü bu dönemde Arapça yazan Fars asıllı yazarlar Sâsânîlerden kalma köklü bir devlet geleneği olan yazışma kültürünü Arap edebiyatına aktarmışlardır. Kuşkusuz bu, Arap nesirinin gelişmesine önemli katkı sağlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Abbasiler Dönemi, Arap edebiyatı, nesir sanatı.

Abstract

In this study, the art of the prose which covers a period of nearly four centuries and becomes a reflection of the Abbasid civilization is discussed. The third Abbasid century (334-447. h. / 945-1055 m.), calls attention as the art of classical Arabic prose. During this period, Emirates such as Samanies and Ziyaries and Tahiries, and especially the Emirate of Buwayhi who ruled for nearly 60 years in central of Baghdad has added richness and diversity to Abbasid culture because Persian writers who wrote in Arabic have transferred correspondence culture which was a rooted state tradition from the Sassanids to Arabic literature in this period. Undoubtedly, this made a significant contribution to the development of Arabic prose.

Key Words: The period of Abbasid, Arabic literature, the art of prose.

GİRİŞ

Arap edebiyatı tarihinde nesir, Câhiliye döneminde var olmakla beraber ancak Emeviler döneminin sonlarına doğru gelişme göstermeye başlamıştır. Kuşkusuz Arap

* Yrd. Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü, nurullah.yilmaz@atauni.edu.tr.

nesir sanatı, Üçüncü Abbasi Asrındaki doruk noktasına varıncaya kadar gerek Birinci Abbasi Asrı (132-232 h. / 750-847 m.), gerekse İkinci Abbasi Asrında (232-334 h. / 847-945 m.) önemli aşamalardan geçmiştir. Zira Birinci ve İkinci Abbasi asrında nesir sanatı ilmî, edebî ve felsefî nesir türlerinden oluşmakta iken Üçüncü Abbasi Asrında çeşitli konularda münazaralar, vaazlar, hikâyeler, şahsî ve siyasî içerikli risalelerin de eklenmesiyle boyutları daha da genişlemiştir.

Abbasi medeniyeti büyük bir coğrafyaya yayılınca devletin yazılı iletişim alanı da genişlemiş oldu. Bu durumda nesir Emeviler devletinde olduğu gibi sırf dîvânlarla sınırlı kalmamış, aksine ilmî ve edebî kitapların yazımı oldukça artmış, tercüme faaliyetleri yaygınlaşmış, bununla birlikte risâle ve makâme gibi daha önce pek görülmemiş olan edebî türler ortaya çıkmıştır. Birinci Abbasi Asrında nesir sanatı meşhur Arap edibi Abdulhamîd el-Kâtib'in şahsında büyük ilerleme kaydetmiştir. Nitekim onun üslubu o dönemde saray çevresinde cereyan eden yazışmaları içeren sözün kısa ve özlü bir şekilde ifade edilmesini hedef alan "Resâil ve Tevkî'ât" türünü içermektedir. Araplar şehirleşme aşamasını tamamlayıp ayrıca Fars ve Türklerle etkileşime geçmeye başlayınca nesir sanatını geliştirmişlerdir (Ferrûh, 1988: 24; Uylaş, 2016: 16).

İkinci Abbasi Asrında merkezî hilafet otoritesi zayıflamaya başlayınca nesir sanatı farklı bir mecraya doğru sürüklenmiş, maksadını anlamamış ve işin özünü kavramamış kişilerin eline geçmiştir. Dolayısıyla nesirde aşırı süsleme ve bedii sanatlarda zorlamalar ortaya çıkmıştır. Kuşkusuz bu durum sanatlı nesir türlerinin gerilemesine yol açmış, nesir sanatı dinî ilimler, tarih, coğrafya ve tabîî bilimleri içeren kitapların yazımıyla sınırlı kalmıştır (Hasan, 1991: IV / 271; Uylaş, 2016: 83).

Üçüncü Abbasi Asrında Nesir

Gerek sanatsal açıdan gerekse yazım üslupları açısından Arap nesrinin zirveye çıktığı bu dönemde seci, teşbih ve cinas gibi sanat unsurlarının kusursuz bir şekilde kullanıldığını görmek mümkündür. İbnu'l-'Amîd ve es-Sâhib b. 'Abbâd gibi ediplerin başını çektiği bu dönemde Arap nesir sanatında önceki dönemlerde olmayan değişik bir ekolün ortaya çıktığı görülür. Batı dünyasında "Klasik Ekol" diye adlandırılan bu nesir sanatı ekolüne Araplar "et-Tarîkatu'l-İbtidâiyye" demişlerdir. Bu döneme gelinceye kadar Arap kültür ve edebiyatı alanında hemen her ilim dalında, özellikle felsefe alanındaki tercüme faaliyetleri son aşamasına gelmiş, tercüme teknikleri sayesinde anlam ve üslupta önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. O kadar ki bu dönemde bir dilden yapılan bir tercüme esere bakıldığında onun çeviri olduğu fark edilmeyecek şekilde Arapça sağlam bir üslupla yazılır olmuştur (Yılmaz, 1995: 162).

Hiç şüphe yok ki nesir alanında ortaya çıkan bu gelişmelerde klasik Arap nesrinin temelini oluşturan "Kitabet" sanatının önemli bir payı vardır. Bu bakımdan bir edebî tür

olarak nesri oluşturan kitabet ve diğer yazım sanatlarına kısaca değinmek yerinde olacaktır:

Kitabet Sanatı

Bu dönemde edebî nesir türünün temelini “kitabet” denen yazım sanatı oluşturmaktaydı. Kitabet sanatı dâhilinde yazım kurallarının adeta çerçevesi sayılabilecek “inşâ” üslubu ağır basmaktadır. Çünkü inşâ, aklın göstergesi ve hafızanın aynası olup işlevi bakımından bilim ve medeniyetin gelişmesinde aracı rol oynamıştır. Üçüncü Abbasi Asrı nesrinin özünde bedii sanat ağırlıklı seci sanatı yatmaktadır. Dönemin önde gelen kâtipleri yazılarında en güzel lafızları seçip bilim ve medeniyet alanında gerçekleşen Abbasi inkılabında derin izler bırakmışlardır. Edebi alanda önemli yer tutan kitabet sanatının klasik Arap nesrinin gelişiminde büyük payı vardır. Üçüncü Abbasi Asrında kitabet divânlarla sınırlı kalmamış, önceki dönemlerde sadece şiire mahsus olan tasvir, medih, fahr, hiciv vs. konular nesirde de yerini almıştır. Bu alandaki kayda değer gelişmeler sonucunda kitabet sanatı bir sonraki aşaması olan teressül üslubuna doğru gelişme göstermiştir (Yılmaz, 1995: 163).

Teressül Üslubu

Aslında burada teressül üslubu ile özel anlamda “inşâ” sanatı kastedilmektedir. İnşâ sanatını “yazarın ve kaleme alınan eserin edebiyat ve diğer bilim dallarına uygun özel ıstılahlarla ifade ediliş tarzı” şeklinde anlamak mümkündür. Bu bakımdan risale, hutbe, kitap mukaddimeleri teressül üslubu ile kaleme alınmıştır. Diğer taraftan inşâ’ ise, korku, tehdit, tenbih vs. durumların etkisinde kalmaksızın gerçekleri ortaya çıkarmaya yönelik tarihsel ve bilimsel eserlerin yazılış tarzını içermektedir. Her sanatın kendine özgü birtakım ıstılahları, ahengi ve her yazarın kendine özgü ifade tarzı vardır. Bir fıkıhçının ifade biçimini tarihçi ile aynı olmayacağı gibi bir felsefecinin ifade tarzı da matematikçiye benzemez. Üstelik bir müellif farklı konularda yazmış olduğu eserlerinde farklı ifade tarzı ve farklı ibareler kullanabilir. Bütün bu unsurlar farklı olmakla beraber temelde teressül üslubuna dayanır. Doğuşu itibarıyla teressül tezyin (süsleme) sanatına dayanmaktadır. Üçüncü Abbasi Asrındaki kuşak değişimi sonucunda özellikle Arap olmayan ediplerin bu sanatı uç noktaya kadar taşıdıkları görülür. Teressül üslubunun zirveye taşınmasındaki en büyük pay, Buveyhî emiri Ruknudevle’nin veziri İbnu’l-‘Amîd ve Fahruddevle’nin veziri es-Sâhib b. ‘Abbâd’a aittir. Devrin önde gelen simalarından Ebû Bekr el-Hârizmî, Ebû İshâk es-Sâbî, Bed’uzzemân el-Hemedânî bu iki kâtibin izinde gitmişlerdir (Yılmaz, 1995: 170).

Risale Yazım Üslubu ve Özellikleri

Üslubunda en çok değişikliğe uğrayan, risale yazım sanatı olmuştur. Kâtib, ilmî konularda yazarken genel yazım kurallarına bağlı kalmayı yeğler. Eser doğrudan

okuyucuyu hitap alıyorsa bu defa teressül üslubu ile risale yazım sanatının inceliklerini ortaya koymaya çalışır. Bazı kâtipler risale yazım sanatında çok fazla ileri giderek seci sanatına yönelmişlerdir. Üçüncü Abbasi Asrında nesir sanatının öncüsü olan İbnu'l-'Amîd, seci ve kafiye kullanmaksızın muhatap sığasında dua cümlelerini inşâ sanatına kazandırmıştır. Ayrıca bu dönemde kâtipler, gelir kaynaklarının bol olması sebebiyle yiyecek, içecek, ev eşyaları, çeşitli süsler vs. anlatımına özel önem veriyor ve ayrıntılı bir şekilde anlatmaya çalışıyorlardı. Üçüncü Abbasi Asrında edip ve kâtipler, risale yazım sanatını, bir başka deyişle teressül üslubunu "ihvâniyyât" denen kişisel yazışmalar, kitap mukaddimeleri, ediplerin kendi aralarında veya ediplerle devlet adamları arasında geçen dinî, siyâsî ve edebî münazaralarda çok sık kullanmışlardır. Teressül üslubunu kullandıkları için aynı zamanda kendilerine "müteressil" de denen bu kâtipler tabiat tasviri çerçevesinde hayalinde canlandırdıkları bir canlı veya nesneyi adeta bir şiir edasıyla kaleme almışlardır. Söz ve anlam bakımından mecaz, teşbih, istiare, kinaye gibi bedii sanatları kusursuzca kullanan bu kâtipler aynı zamanda seçili ifadelere yer vermişler, bunun yanı sıra teressül üslubunu tıbak, cinas vd. edebî sanatlarla da süslemeyi unutmamışlardır (Dayf, 1960: 432; Yılmaz, 1995: 171).

Kuşkusuz klasik Arap nesrinde teressül üslubunun özünü oluşturan ve bu ekolle birlikte anılan birtakım bedii sanatlar vardır. Nesre büyük katkı sağlayan söz konusu sanatlardan belli başlıları şunlardır:

Seci: Manzum ya da mensur bir ifadede son kelimenin veya iki kelimenin bir harfte birleşmesidir (Bilgegil, 1989: 334). Teressül sanatının vazgeçilmez unsurlarından biridir. Üstelik seçili bir risalede süsleme sanatlarına fazla ihtiyaç kalmaz. Seci sağlam olduğu zaman anlam daha da sağlamlaşır.

Cinas: Biçim veya telaffuz bakımından birbirinin aynı olan başka anlama gelen sözlerin aynı beyit veya cümle içerisinde kullanılmasına cinas sanatı denir (Bilgegil, 1989: 308). Klasik Arap nesrinde cinas sanatı kullanmak bir kabı işleme veya bir elbiseyi süsleme ile eşdeğerdir. Seci ile birlikte kullanıldığında ifadeye parlaklık ve canlılık kazandırır.

Hayal unsuru: Klasik Arap nesrinde seçili teressül üslubu ile yazılmış ibareler zamanla şiir metni halini almıştır. Fakat bu ibareler kafiyeyle birlikte manzum söz olabilmesi için vezinden yoksundur.

Darbimeseller: Bu dönem kitabet sanatında işlenen konular çerçevesinde çok sık başvurulan sanat unsurlarından biri de darbimesellerdir. Bunun yanı sıra edebî nükteler, şerhe ihtiyacı duyulan tarihî ve ilmî ibareler de çoğalmıştır.

Risâlelerde İşlenen Konular

Yukarıda zikrettiğimiz sanat unsurlarının yanı sıra konularına göz atacak olursak Üçüncü Abbasi Asrı nesrinde hâkim tür olan risalelerde başlıca tasvir, iştiyak (özlem), taziye (geçmiş olsun mesajı), iyade (bayram tebrik mesajı), şükür ve sena, itâb ve zemm (azarlama), itizar (özür dileme), şekvâ (şikâyet), hiciv (yerme), medih (övme) ve hikmet ve felsefi konuları içeren darbımeseller şeklinde konuların işlendiğini görürüz (Yılmaz, 1995: 171-173).

Risale Türleri

Genel olarak sınırlı anlam ve maksatlar etrafında dönmesine rağmen dönemin kâtipleri edebî güçlerini sonuna kadar kullanarak risaleyi edebî sanatlar içerikli bir nesir türü haline dönüştürmeyi başarmışlardır. Bu dönemde en çok kullanılan risale türleri ihvâniyyât ve sultâniyyât türleridir.

İhvâniyyât

Bir arkadaştan diğerine, hocadan talebeye, talebeden hocaya, gönderilen çeşitli konularda yazılmış mektup tarzındaki yazı örneklerine “ihvâniyyât” denir. Şahsî boyutlarda genel konular işlenmekle birlikte bu tür yazışmalarda kâtipler belağat, me’ânî, bed’î ve beyân sanatları kullanarak Arapçanın sırlarına vakıf olma amacını gütmüşlerdir. Çok çeşitli konularda ihvâniyyâtlar yazılmış olup müsamere, münazara, vâsf, itâb ve lügat konuları en yaygın olanlarıdır. Bazen bir risalede birden fazla konu işlenebilir. Şekil bakımından belli bir üslubu olmayıp mensûr metin aralarına bazen manzum şiirlerin serpiştirilmesi dönemin kâtiplerinin adetlerinden olmuştur (Yılmaz, 1995: 181).

Sultâniyyât

Bu türdeki risaleler bir validen diğer bir valiye, vezirden valiye ya da halifeden valiye gönderilen resmî yazışmaları içeren mektup örnekleridir (Yılmaz, 1995: 181).

Üçüncü Abbasi Asrı Klasik Nesir Sanatının Öncüleri

Geniş bir kültür birikimini bünyesinde barındıran Üçüncü Abbasi Asrı kitabet sanatında vezirlerin ayrı bir yeri vardır. Çünkü Abbasiler döneminde vezir olan biri aynı zamanda iyi bir kâtipti. Devlet yazışmalarının yapıldığı birim olan Dîvânü'l-İnşâ'nın başına işini iyi bilen kitabet sanatında yetenekli ve zeki kimseler getirilirlerdi. Bu yüzden bu kurumun başına devrin önemli edip ve aynı zamanda yetenekli kâtiplerinden biri getirilir. Ardından da ona vezirlik yolu açılmış olurdu. Dolayısıyla bu dönemde vezir demek kâtip demek, kâtip demek ise vezir demektir. Kâtiplerin genellikle vezir

olmalarının altında bu husus yatmaktadır. Devrin önde gelen edip ve kâtipleri arasında şu isimleri zikretmemiz mümkündür:

İbnu'l-'Amîd (ö. 366 / 976)

Üçüncü Abbasi Asrı kitabet sanatında önemli bir yeri vardır. Aynı zamanda Buveyhî emiri Ruknudevle'nin veziri olan İbnu'l-'Amîd geniş bir kültür birikimine sahipti. Özellikle bu dönem edip ve şairlerin biyografilerini konu alan meşhur Yetîmetu'd-Dehr adlı eserinde Ebû Mansûr es-Se'âlibî onun için " *Buveyhî emirliğinin baş veziri, kitabet sanatının ustası, yönetim işlerini en iyi bilen kişidir. Kendisine 'üstâd' veya 'reis' dendiği gibi onu 'el-Câhızu'l-âhir' diye niteleyenler de vardır. Belağat sanatında ölçü olarak alınır. Nesir sanatında kâtipler onu ulaşabilecekleri hedef olarak tayin ederler. Hatta onun için 'Şehirler içinde Bağdat, insanlar içinde üstâd' şeklinde bir darbimesel kullanılmıştır.*" (es-Se'âlibî, 1938: III / 137) Şeklinde bir değerlendirmede bulunmuştur. İbnu'l-'Amîd Buveyhîlerin ilk resmi kâtibi olması bakımından kitabet sanatı ustasıdır. Şöhretine siyâsî mülahazalarla değil, bizzat sanat gücüyle kavuşmuştur. Yazılarında seci sanatıyla iç içe tasvir sanatını ustalıkla kullanmıştır (Yılmaz, 1995: 175).

İbn Belkâ adlı bir komutan Buveyhî hükümdarı Ruknudevle'ye isyan ettiği sırada, aynı zamanda Buveyhî veziri olan İbnu'l-'Amîd'in ona yazmış olduğu ve itidal tavsiye ettiği sultâniyyât türündeki meşhur risalesi o dönemde Busayra halkı tarafından bir şaheser olarak kabul edilmiştir:

"کتابي وانا مترجح بين طمع فيك، ويأس منك، وإقبال عليك، وأعراض عنك، فإنك تدلّ بسابق حرمة وتمتُّ بسالف خدمة، أيسرُها يوجب رعاية، ويقتضي محافظة وعناية، ثم يشفعهما بحادث علول وخيانة، وتتبعهما بآنف خلاف ومعصية، وأدنى ذلك يحبط أعمالك ويمحق كل ما يرضى لك. لا جررمَ أُنِي وقفتُ بين ميل إليك وميل عليك؟ أقدم رجالا لصدملك (لصدك) وأؤخر أخرى عن قصدك وأبسط يدا لاصطلامك واحتياجك، ..."

"Kitabım- Canım sana feda olsun. Ben seni çok isteme ya da senden ümidi kesme, sana yönelme veya senden yüz çevirme arasında bir tercih yapmak durumundayım. Çünkü sen daha önce saygın bir kişiydin ve önemli hizmetlerin vardı. Sonra sorunlu biri olup ihanette bulundun ve sonrasında suçlu duruma düştün. Bundan daha kötüsü yapmış olduğun iyi işlerin boşa gitmesi ve sana saygı duyacak kimsenin kalmamasıdır. Artık senin lehinde veya aleyhinde olmam da pek önemli değil. Seninle çarpışmak için adamlar gönderiyorum. Bir başka (kuvveti) de yine sana göndermek için

bekletiyorum. Seni korumak ve ihtiyacımı gidermek için sana elimi uzatıyorum. ..." (es-Se'âlibî, 1953:II/203; Yılmaz, 1995: 188).

es-Sâhib b. 'Abbâd (ö. 335 / 995)

Üçüncü Abbasi Asrı edebiyatında nesir alanında İbnu'l- 'Amîd'in yanısıra ekol olmuş ediplerden biri de es-Sâhib b. 'Abbâd'dır. Buveyhî emiri Mueyyiduddevle'nin kâtipliğini ve vezirliğini yapmıştır. Mensûr yazılarının yanı sıra manzum şiirleriyle de şöhret olmuştur (Çelebi, 2008: 35 / 512-513). Sanatıyla her kesimin takdirini kazanmış olup hazır cevap oluşu ve nüktedan tavırlarıyla tanınmıştır. Yâkût el-Hamevî onun nüktedanlığı ile ilgili şöyle bir olay anlatmıştır:

"Şamlı bir adam es-Sâhib b. 'Abbâd'ın yanına gelir. 'Abbâd adamın ağzından laf almak için 'sizin memlekette kimin risaleleri okunur?' diye sorar. Adam, 'İbn 'Abd'ın risaleleri...' diye cevap verir. Bu cevaptan hoşlaşmayan İbn 'Abbâd bir kere daha 'Kim?' diye sorar. Adam onun İbn 'Abd ismini duymadığını düşünerek bu defâ meşhur adıyla 'es-Sâbî' diye cevap verir. Orada bulunanlardan biri es-Sâhib b. 'Abbâd'ın bu duruma çok bozulduğunu fark ederek adama göz ucuyla 'İbn 'Abbâd'ı söyle der gibisinden işaret eder. Fakat adam bu işaretten de anlamaz. Bunun üzerine İbn 'Abbâd, 'hiçbir şey hissetmeyen bir eşek gibi bakıyor...' diyerek adamı adeta yerin dibine batırır" (Hamevî, 1938:VI/259).

Adeta seci tutkunu olan İbn 'Abbâd'ın göze çarpan en önemli özelliklerinden biri lafızlarının hoş ve aynı zamanda sade oluşudur. Üçüncü Abbasi Asrı'nın kitabet sanatı hocalarından biri olarak kabul edilmiştir. En uzun hikâyeleri anlatırken bile kullanmış olduğu kısa secili ifadeler dinleyiciyi sıkılmaktan kurtarır. Aynı zamanda ifadelerinde musiki unsurlarını da ustalıkla kullanmıştır. Onun Rey'den İsfahan' a yolculuk ederken söylediği Arapça

"... *يوم السبت في نصف النهار* " ifadesi seci sanatında ulaştığı aşamayı göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Diğer taraftan yazılarında bol tabiat tasvirleri kullanması risalelerinin manzum şekle dönüşerek şiiri andırmasına neden olmuştur. Nitekim onun bir risalesinde geçen

"... *وكتابي هذا وقد أرحى سدوله وسحب الظلام ديوه* ..." şeklindeki ifadesi şiir sanatına ne derece yakın olduğunu göstermektedir. Onun sözlerindeki bu hafiflik, tatlılık ve ahenk onun sanatının bir bakıma mensur şiire geçiş noktası izlenimi vermektedir (Yılmaz, 1995: 175-176)

Es-Sâhib. b. 'Abbâd'ın kızını methettiği aşağıdaki kısa risalesi bu türün en güzel örneklerinden biridir:

" أهلا وسهلا بعقيلة النساء وأمّ الأبناء وجالبة الأسحار والأولاد الأطهار والمبشرة بإخوة
يتناسقون مُجَبَّاء ويتلاحقون.

فلو كانت النساء كمثل هذي لفضلت النساء على الرجال

وما التأنيثُ لإسم الشمس عيبٌ ولا التذكيرُ فخرٌ للهلال ."

"Hoş geldin kadınların en akıllısı, çocukların annesi, herkesi büyüleyen kadın, tertemiz çocukların annesi, birbiriyle iyi geçinecek ve birbirinden ayrılmayacak soylu kardeşleri müjdeleyen kadın.

Bütün kadınlar bunun gibi olsaydı, kadınlar erkeklere karşı daha üstün olurdu.

Güneşin adının 'müennes' olması bir ayıp değildir. Ayrıca hilalin müzekker olması da övünç vesilesi değildir." (es-Se'âlibî, 1938: III / 250; Yılmaz, 1995:186)

Ebû Bekr el-Hârizmî (ö. 383 / 993)

Buveyhî emiri 'Adududdevle'nin himayesine girdiği dönemlerde asıl şöhretine ulaşmıştır. Aynı zamanda Buveyhî veziri olan meşhur edip ve kâtip es-Sâhib b. 'Abbâd onu himaye etti ve yakın ilgi gösterdi. Çağdaşı ve yakın arkadaşı Bed'üzzemân ile olan rekabeti ve münazaraları edebiyat çevrelerinde ayrı bir heyecan kazandırmıştır (Demirayak, 1997: 16 / 220-222). Risalelerinde işlemiş olduğu edebî sanat türünde seci ve bedii sanatları ağır basmaktadır. Kelime oyunları ve mübalağa sanatına bolca yer vermiştir. Tasvirlerinde ise bolca itâle (lafı uzatma) sanatına sıkça başvurmuştur. Yine onun tasvirlerinde seci ile birlikte cinas ve tıbâk sanatlarına çok sık rastlanır. Bir hadiseyi anlatırken yer yer şiirlere başvurur. Bu dönemin kâtiplerinin risalelerinde çok sık müracaat ettiği bir gelenek halini almıştır.

Belağat sanatı yönünden bütün hünerlerini göstermiş olduğu aşağıdaki risalesinde Hârizmî, hayat tarzı ve yaşam felsefesi olarak fakirliği tercih ettiği izlenimini vermektedir:

"وإنما يُكرهُ الفقرُ لِمَا فيه من الهوانِ ويُستحبُّ العَنِيُّ لِمَا فيه من الصَّوَانِ، فإذا نبغ العُغْمُ من تربية العَنِيِّ. فالعَنِيُّ هو الفقرُ واليُسْرُ هو العسرُ لا بل الفقيرُ على القضية أحسنُّ من العَنِيِّ وأقلُّ منه أشغالا؛ لأنَّ الفقيرَ خفيف الظَّهْرُ فيه جبرائهُ ولا تُنتظرُ في الفطر صدقته، ولا في النحر أضحيتُهُ، ولا في شهر رمضان مائدته، ... وأما العَنِيُّ فإنما هو كالغنمِ غنيمَةً لِكَلِّ يَدٍ سالبَةٍ وصيدٍ لكلِّ نفسٍ طالبةٍ، وطبقُ

على شوارع النوائب، وعَلِمَ منصوبٌ في مدرجة المطالب تَطْمَع فيه الإخوانُ، ويأخذ منه السلطانُ، و يُتَظَر فيه الحدثانُ، و يَحِين ملكُه النقصانُ."

"Sıkıntıya sebep olduğu için fakirlik istenmez; güç ve kuvvet belirtisi olduğu için zor durumlarda zenginlik arzu edilir. Oysaki zenginlik fakirliktir, kolaylık ise zorluktur. Bu anlamda fakir zenginden daha iyi bir konumda olup meşguliyeti daha azdır. Çünkü fakir, sırtında daha az yük taşır. Kendisinden Ramazan ayında sofraya kurması, Ramazan Bayramı'nda fitre ve sadaka vermesi ve Kurban Bayramı'nda kurban kesmesi beklenmez. Zengin ise adeta bir ganimet gibidir; her el ondan bir şey koparmaya çalışır. Bir av gibidir; herkes onu avlamaya çalışır. Bir koruyucu gibidir; kişileri bela ve musibetlere karşı korur. İstekler basamağında dikilmiş bir bayrak gibidir; kardeşleri ondan istekte bulunur ve Sultan dahi ondan bir şeyler alır. Bütün bunların yanı sıra her an başına bir bela gelmesi ve servetinin azalması riskiyle karşı karşıyadır." (es-Se'âlibî, 1938: 11/201; Yılmaz, 1995: 187).

Bed'uzzemân el-Hemedânî (ö. 383 / 993)

Üçüncü Abbasi Asrının meşhur makâme sanatı ustası olan el-Hemedânî, kitabet sanatında hemen hemen dönemin tüm sanatlarını kullanmış olup mübalağa ve kelime oyunlarında çağdaşı el-Hârizmî'yi bile geride bırakmıştır. El-Hemedânî'nin kitabet sanatında sürekli yenilikleri kovalaması onun makâme sanatını keşfetmesine yol açmıştır. Aşırı cinas kullanarak tasnî' (sanat yapma) konusunda adeta sınırları zorlamıştır. Söz konusu sanat faktörleri Üçüncü Abbasi Asrı kitabet sanatında mevcut sanat anlayışının gereği olup hem Hârizmî'de hem de Hemedânî'de bunun etkileri çok açık bir şekilde görülmektedir. Fakat Hemedânî sırf sanat için sanat yapma üslubu olarak ta değerlendirilen tasnî' sanatında çağdaşlarına oranla daha öndedir. Yetîmetu'd-dehr'in yazarı es-Se'âlibî, onun bazen son satırdan başlayıp ilk satıra giderekten kitap yazdığını söylemektedir (es-Se'âlibî, IV / 240; Er, 1994: 110; Yılmaz, 1995, 201-205). Başta Hârizmî olmak üzere diğer çağdaşlarını kitabet sanatında geçebilmek için risalelerinde aşırı derecede cinas kullanmıştır. Arapların yabancılarla karşı üstünlüklerini vurgulamaya çalıştığı aşağıdaki risalesinde seci ile birlikte ne derece cinas sanatına sığındığı açıkça görülmektedir:

"العربُ أوفى وأوفز، وأوقى وأوقر، وأنكى وأنكر، وأعلى وأعلم، وأحلى وأحلم، وأقوى وأقوم، وأبلى وأبلغ، وأشجى وأشجع، وأسمى وأسمخ، وأعطى وأعطف، وألطف وألطف، وأحصى وأحصف، و أنقى وأنق، ولاينكر ذلك إلا وقح وتبح ولايحده إلا نعل ونغر..."

" *Arıplar, en vefakâr ve en cömerttir. En koruyucu ve en ağırbaşlıdır. En kahredici ve en öldürücüdür. En yüce ve en bilgilidir. En tatlı ve en yumuşak huyludur. En kuvvetli ve en serttir. En çalışkan ve en güzel konuşandır. En cesur ve en kahramandır. En büyük ve en müsamahakârdır. En bağışlayıcı ve en merhametlidir. En acımasız ve en lütfkârdır. En erişilmez ve en sağlamdır. En temiz ve en şık giyinendir. Bunu ancak çekemeyenler ve cimri insanlar inkâr edebilir. Ancak bozguncu kişiler bunun aksini iddia edebilir.*" (es-Se'âlibî, 1938: IV / 239; Yılmaz, 1995: 179)

Ebü'l-Feth el-Bustî (ö. 401 / 1010)

Asıl adı, Ali b. Muhammed b. El-Huseyn'dir. Bust şehrinde dünyaya geldiği için bu lakabıyla anılmıştır. Memleketi Bust'ta iyi bir temel eğitim almış olup, Sultan çocuklarına eğiticilik yaparak hayata başlamıştır. Döneminde çeşitli şehirlerde veya sultanların himayesinde kâtiplik görevlerinde bulunmuştur. İyi bir kâtip olmasıyla birlikte dindâr kişiliğe sahiptir. Çağdaşı olan diğer şöhretli ediplere göre daha çok zühd ve takva konularına yönelmiştir. "Unvânu'l-Hikem" veya "Kasîdetu'n-Nûniyye" adlı hikmet ve felsefe konulu şiiriyle de tanınmıştır (es-Se'âlibî, 1938: III/25; Yılmaz, 1995: 186). Aynı zamanda darbimesel örneği olarak ta gösterebileceğimiz onun aşağıdaki risalesi Üçüncü Abbasi Asrının edebî şaheserlerinden biri olarak dikkat çekmiştir:

"من أصلح فاسده أرغم حاسده، من أطاع غصبه أضاع أدبه. عادات السادات سادات
العادات. من سعادة جدك وقوفك عند حدك. أفحش الإضاعة الإذاعة. الرشوة رشاء الحاجة. رضى
المرء عن نفسه دليل تخلفه ونقصه. من حسن أظرافه حسن أوصافه. حبيبك لا يعيبك. أجهل الناس
من كان للإخوان مُدلاً وعلى السلطان مُدلاً..."

" *Kim kendisi hakkında bozgunculuk yapanı düzeltirse kendisini kıskanamı zor durumda bırakır. Kim öfkesine kapılırsa edebini kaybeder. Efendilerin adetleri adetlerin efendileridir. Senin haddini bilmen dedelerinin şerefindedir. En kötü pislik, laf gezdirmektir. Rüşvet (taharet almak için kullanılan) tuvalet kabı gibidir. Kişinin kendini beğenmesi onun eksikliğindedir. Kimin zarafeti güzel olursa ahlakı da güzel olur. Seni seven kişi seni ayıplamaz. İnsanların en cahili kardeşinin ayağını kaydıran Sultan'a ise rehberlik yapandır.*" (es-Se'âlibî, 1938: III / 252; Yılmaz, 1995: 179).

SONUÇ

Arap Edebiyatı'nda nesir sanatı, şiiire göre daha sonraki dönemlerde gelişme göstermiştir. Câhiliye döneminde nesir var olmakla birlikte asıl İslâmî dönemde hitabet türünün gelişmesiyle kendini göstermeye başladı. Emeviler döneminin sonlarına doğru ise Arap edebiyatında nesir türü canlanmaya başladı. Birinci Abbâsî Asrında meşhur kâtip Abdülhâmîd el-Kâtib ile edebî tür olarak kendini ispatlamış, ikinci Abbâsî Asrında ise meşhur edip ve kâtip Câhız ile vazgeçilmez bir edebî tür haline gelmiştir. Üçüncü Abbâsî Asrına gelince, edebî tür olmasının yanı sıra artık Devletin resmî yazışmalarının bir parçası olmuş, Buveyhîler döneminin meşhur kâtipleri İbnu'l-'Amîd, es-Sâhib b. 'Abbâd ve Ebû Bekir el-Hârizmî'nin üslup ve metotları dönemin hem resmî yazışmaları, hem de genel olarak nesir sanatına damgasını vurmuştur.

KAYNAKLAR

- Bilgegil, K., *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*, Enderun Kitabevi, I. Baskı, İstanbul, 1989.
- Çelebi, İ. "Es-Sahib b. Abbâd", *TDVİA*, İstanbul, 2008.
- Dayf, Ş., *El-Fen ve Mezâhibuhu fî'n-Nesri'l-'Arabî*, Kahire, 1960.
- Demirayak, K., "Ebû Bekr Cemâluddîn Muhammed b. Abbâs et-Taberî el-Hârizmî", *TDVİA*, İstanbul, 1997.
- Er, R., *Bed'uzzemân el-Hemedânî ve Makameleri*, İstanbul, 1994.
- Ferrûh, U., *Es-Sekâfetu'l-İslâmiyye*, Beyrut, 1988.
- Hasan, H. İ., "Târîhu'l-İslâm", *Dâru'l-Cîl*, Beyrut, 1991.
- El-Hamevî, Y., *Mu'cemu'l-udebâ*, Beyrut, 1938.
- Es-Se'âlibî, Ebû Mansûr, *Yetîmetu'd-dehr fî mehâsini ehli'l-'asr*. II. Baskı, Kahire, 1953.
- Uylaş, S., *Birinci Türk Nüfuzu Dönemi Abbasilerinde Edebi Kültür*, Erzurum, 2016.
- Yılmaz, N., *Üçüncü Abbasi Asrında Edebi Çevre*, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum, 1995.